

УДК 349.6+343.9+343

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.24>

ЕКОЦИД У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Вереша Р.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4996-0283>
e-mail: rveresha777@gmail.com*

Кучинська О.П.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3464-4798>
e-mail: 2000_oksana@ukr.net*

Ковтун О.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5125-4279>
e-mail: ot.74@ukr.net*

Вереша Р.В., Кучинська О.П., Ковтун О.М. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання.

У статті досліджуються сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання екоциду у національному та міжнародному кримінальному праві. Проаналізовано проблеми притягнення до відповідальності за екоцид у національному кримінальному праві та перспективи такої відповідальності у міжнародному кримінальному праві. Автори наголошують, що збройна агресія держави-терориста російської федерації проти України має своїм наслідком руйнівний вплив на довкілля, на відновлення якого знадобиться не один десяток років. Як екоцид кваліфікуються атаки росіян на українські нафтобази, удари по території Харківського фізико-технічного інституту з його ядерною установкою, загибель кількох мільйонів курей на Чорнобаївській птахофабриці, масова загибель дельфінів у Чорному морі. Руйнування дамби Каховської ГЕС кваліфікується як екоцид та порушення законів і звичаїв війни. Досліджується еволюція, поняття, склад екоциду.

Знайшовши законодавче закріплення у національному кримінальному законі (ст. 441 Кримінального кодексу України), екоцид не отримав свого закріплення у міжнародному кримінальному праві. Він не визнаний злочином ні у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. Станом на сьогодні злочини росіян проти довкілля можуть розслідуватися Міжнародним кримінальним судом як воєнні злочини. Автори статті наголошують на необхідності включення злочину екоциду до Римського статуту, оскільки серйозна шкода, яка завдається довкіллю під час збройних конфліктів, ще в певній мірі охоплюється положеннями Римського статуту, а от така шкода, що завдається в мирний час, випадає з-під юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Зазначається, що важливо не лише покарати рашистів за всі злочини екоциду, вчинені в Україні, починаючи з 2014 року, але й змусити державу-агресора відшкодувати всю заподіяну екологічну шкоду. При створенні компенсаційного механізму маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, зокрема практику Міжнародного суду ООН та історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів (зокрема, досвід роботи Компенсаційної комісії ООН, 1991-2022 роки), The United Nations Compensation Commission (UNCC). В основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме російська федерація Україні. Для забезпечення правового регулювання концепції екосистемних послуг необхідно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та нормативно-правові акти, спрямовані на його реалізацію (насамперед, методики інвентаризації та оцінювання екосистемних послуг).

Ключові слова: екоцид; злочин; кримінальне право України; міжнародне кримінальне право; Римський статут; Міжнародний кримінальний суд; екологічна шкода; відшкодування шкоди.

Veresha R.V., Kuchinska O.P., Kovtun O.M. Ecocide in National and International Criminal Law: current challenges and prospects for legal regulation.

The article examines the current challenges and prospects of legal regulation of ecocide in national and international criminal law. The author analyzes the problems of prosecution for ecocide in national criminal law and the prospects for such liability in international criminal law. The authors emphasize that the armed aggression of the terrorist state of the Russian Federation against Ukraine has had a devastating impact on the environment, which will take decades to restore. Russian attacks on Ukrainian oil depots, strikes on the territory of the Kharkiv Institute of Physics and Technology with its nuclear facility, the death of several million chickens at the Chornobaiv poultry farm, and the mass death of dolphins in the Black Sea are qualified as ecocide. The destruction of the Kakhovka hydroelectric power plant dam is qualified as ecocide and a violation of the laws and customs of war. The evolution, concept, and composition of ecocide are analyzed.

Having found its legislative consolidation in the national criminal law (Article 441 of the Criminal Code of Ukraine), ecocide has not been enshrined in international criminal law. It is not recognized as a crime either in the Rome Statute of the International Criminal Court or in any other international legal act. As of today, Russian crimes against the environment can be investigated by the International Criminal Court as war crimes. The authors of the article emphasize the need to include the crime of ecocide in the Rome Statute, since serious damage to the environment during armed conflicts is still to some extent covered by the provisions of the Rome Statute, but such damage caused in peacetime falls outside the jurisdiction of the International Criminal Court.

The authors of the article note that it is important not only to punish the racists for all crimes of ecocide committed in Ukraine since 2014, but also to force the aggressor state to compensate for all environmental damage caused. When creating a compensation mechanism, we must take into account the international practice of compensation for environmental damage caused by military actions, in particular the practice of the International Court of Justice and the historical experience of creating special compensation bodies (in particular, the experience of the United Nations Compensation Commission (UNCC), 1991-2022). The future compensation mechanism should be based on the «ecosystem services approach», which will significantly increase the amount of reparations to be paid by the Russian Federation to Ukraine. To ensure legal regulation of the concept of ecosystem services, it is necessary to develop and adopt the Law of Ukraine «On Ecosystem Services» and regulations aimed at its implementation (primarily, methods of inventory and assessment of ecosystem services).

Key words: ecocide; crime; criminal law of Ukraine; international criminal law; Rome Statute; International Criminal Court; environmental damage; compensation for damage.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала проблематику екоциду. Рашисти заподіяли і продовжують заподіювати значної шкоди довкіллю, на відновлення якого знадобиться не один десяток років. Облаштування фортифікаційних споруд, вибухи боєприпасів і техніки в межах природоохоронних територій призводить до руйнування природних екосистем. Особливо складною є ситуація в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, що перебувають у тимчасовій окупації. Значну небезпеку для довкілля становлять пожежі на техногенних об'єктах (нафтобазах, будівельних гіпермаркетах, газопроводах, промислових підприємствах тощо). Загрозу радіаційній безпеці становить ядерний терор держави-агресорки на

Запорізькій АЕС. Активне застосування артилерії та авіації під час бойових дій спричиняє масові загоряння в природних екосистемах, зокрема в лісах. Масоване застосування різних типів озброєння призводить до викидів в атмосферу токсичних речовин під час вибухів боєприпасів та горіння ракетного пального. Велику загрозу для довкілля становить масове захоронення та спалення трупів з порушенням санітарних норм. За попередніми підрахунками, загалом шкода довкіллю складає уже понад 2 трлн грн. [1]. Але це не остаточна сума. Активні бойові дії наразі тривають. Вночі 6 червня 2023 року росія підірвала дамбу Каховської ГЕС, чим спричинила масштабні затоплення міст та територій. Це був черговий акт екоциду російської федерації, яким заподіяно значної шкоди екосистемам, загинуло багато тварин, забруднено води Дніпра та Чорного моря, порушено водопостачання. Вчені прогнозують заболочення осушених земель і зміну кліматичного режиму регіону. Можливе утворення нової пустелі в результаті відкриття піщаного дна із супутніми кліматичними наслідками, такими як зменшення опадів, поява пилових бур, а також загальний підйом температури у регіоні, що створить ризик посухи на полях центру і півдня України [2]. Офіс генпрокурора та Спеціалізована екологічна прокуратура повідомили, що сформували правову кваліфікацію за фактом руйнування дамби Каховської ГЕС – екоцид та порушення законів та звичаїв війни. Прокуратура заявила, що руйнування дамб є воєнним злочином відповідно до статті 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій і може бути прирівняне до застосування зброї масового знищення [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти екоциду у національному та міжнародному кримінальному праві досліджено у працях провідних вітчизняних вчених: Г.І. Балюк, М.Я. Ващишин, А.П. Гетьмана, В.М. Єрмоленка, Т.Г. Ковальчук, Ю.А. Краснової, М.П. Куцевича, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, П.Ф. Кулинич, Т.В. Лісової, Н.Р. Малишевої, В.В. Носіка, Є.П. Сутнова, М.В. Шульги та ін.

Метою статті є дослідження сучасних викликів та перспектив нормативно-правового регулювання екоциду у національному та міжнародному кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. Термін «екоцид» вперше було використано у 1970 р. американським біологом Артуром Галстоном на Конференції з питань війни та національної відповідальності, що відбулась у Вашингтоні, округ Колумбія США. У 1972 р. Улоф Пальме, прем'єр-міністр Швеції, згадав про «екоцид» у своїй вступній промові на Конференції ООН з навколишнього середовища у Стокгольмі. У 1973 р. почесний професор міжнародного права Принстонського університету (США) Річард А. Фальк розробив проєкт Конвенції про екоцид, зазначивши у преамбулі, «що людина свідомо чи несвідомо завдає непоправної шкоди навколишньому середовищу як в мирний час, так і під час війни» [4].

Постановка на порядок денний проблематики екоциду – наслідок війни в Індокитаї. Термін «екоцид» вперше був використаний під час війни у В'єтнамі для опису навмисного завдання шкоди довкіллю під час конфлікту. У В'єтнамській війні США використовували «римські плуги», гербіциди та хімічні агенти для знищення лісів, наземної рослинності, посівів з метою позбавлення ворога можливості сховатися, а також використовували хімікати для підвищення рівня опадів з метою позбавлення супротивника можливості пересуватися [5].

Проте факти нищення довкілля для забезпечення переваги на полі бою фіксуються ще з часів стародавнього світу. Так, у IV ст. до н. е. Солон при облозі міста Кірра отруїв річку, що призвело до масової загибелі захисників міста. Під час боротьби у Стародавньому Римі германські воїни вдавалися до отруєння води у криницях з метою зменшення чисельності римського війська.

Але у XX-XXI століттях екоцид набуває більш жорстоких та масштабних проявів. Так, під час Першої Світової війни (1915 рік) німецькі війська вперше в історії застосували хімічну зброю масового ураження проти французів і англійців поблизу містечка Іпр (Бельгія), що заподіяло значної шкоди довкіллю.

У 1990 році Ірак на чолі з диктатором Саддамом Хусейном окупував сусідню державу Кувейт та пізніше анексував її територію. У 1991 році коаліція держав на чолі зі США провела операцію «Буря в пустелі» і звільнила Кувейт. У ході війни у Перській затоці іракські військові на чолі з С. Хусейном навмисно злили близько 8 млн барелів нафти в затоку, підпалили нафтовидобувні платформи, зруйнували нафтопереробні підприємства, внаслідок чого було завдано колосальних збитків навколишньому середовищу Кувейту, Ірану, Туреччини, Йорданії, Саудівської Аравії у вигляді утворених нафтових озер, сажі й диму, гудронових кірок, кислотних дощів. Значної шкоди довкіллю було завдано також внаслідок проведення воєнної операції союзних військ.

Під час воєнної операції в Косово у 1999 р. НАТО завдавали бомбових ударів по хімічних та нафтопереробних заводах, внаслідок чого води Дунаю, флора і фауна, ґрунт і повітря на цій території були

заражені нафтою і токсичними хімічними речовинами. Забруднення мало транскордонний характер, оскільки торкнулося навколишнього середовища Греції, Албанії, Македонії.

Значної шкоди довкіллю завдала російсько-українська війна, що триває з 2014 року. Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України (24 лютого 2022 року) руйнівний вплив на довкілля значно посилюється. Як екоцид, зокрема, кваліфікуються атаки росіян на українські нафтобази, удари по території Харківського фізико-технічного інституту з його ядерною установкою, загибель кількох мільйонів курей на Чорнобаївській птахофабриці, масова загибель дельфінів у Чорному морі [7]. Офіс генпрокурора та Спеціалізована екологічна прокуратура повідомили, що сформулювали правову кваліфікацію за фактом руйнування дамби Каховської ГЕС – екоцид та порушення законів та звичаїв війни [3].

Термін «екоцид» означає «вбивство дому», оскільки екологія – це «наука про дім» (давньогрецьке «οἶκος» – це «будинок», або «житло»). Тому екоцид означає вбивство дому, житла, помешкання, середовища існування, тобто вбивство довкілля.

Відповідальність за екоцид передбачено ст. 441 Кримінальному кодексу (далі – КК) України. Законодавець визначає цей злочин як «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [6]. Зважаючи на покарання, передбачене за його вчинення (позбавлення волі на строк від 8 до 15 років), екоцид за кримінальним законодавством України (ч. 6 ст. 12 КК України) належить до особливо тяжких злочинів. Схожі положення передбачені у кримінальному законодавстві деяких іноземних держав, зокрема, Австралії, Англії, Естонії, Канади, ФРН, Фінляндії, Хорватії, Словенії, Сербії, Чорногорії.

Родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини щодо забезпечення миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку.

Склад злочину «екоцид» вміщено у розділі XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Проте у КК України є розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Отже, екоцид є більш глобальним і масштабнішим злочином.

Диспозиція ст. 441 КК України містить багато оціночних понять: що означає «масове знищення», «отруєння», «екологічна катастрофа»? Чим відрізняється «незаконна порубка лісу» (відповідальність за яку передбачено ст. 246 КК України від «масового знищення рослинного світу» (ст. 441 КК України)?

Суб'єктом вчинення екоциду є фізична осудна особа, яка 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона екоциду полягає в умислі. Варто зазначити, що більш характерним для цього злочину є прямиї умисел. Таке кримінальне правопорушення вважається закінченим, коли вчинено будь-яке із зазначених у ст. 441 КК України діянь, яке могло спричинити екологічну катастрофу.

Спричинення наслідків у вигляді масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, яке в конкретному випадку не спричинило і не могло спричинити екологічну катастрофу, кваліфікується як кримінальне правопорушення проти довкілля. Наприклад, забруднення моря, яке спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, кваліфікується за ч. 2 ст. 243 КК України.

Але суб'єктами екоциду можуть бути не лише рашисти. І цей злочин може бути вчинено не лише у воєнний час. Наразі Спеціалізована екологічна прокуратура Офісу генпрокурора займається справою проти співробітників однієї картонно-паперової фабрики у Хмельницькій області. Це підприємство впродовж кількох років скидало в невелику ріку Хомору забруднену воду. В результаті кілька кілометрів ріки постраждали настільки, що відновити природу тут практично неможливо. Ця справа кваліфікується як екоцид [7].

У межах розділу 11.4 проєкту КК України «Воєнні злочини», одним із їх проявів називається спрямування нападу з усвідомленням того, що він з-поміж іншого призведе до масштабної, тривалої і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою (п. 5 ст. 11.4.6). Таким чином, відповідальність устанавлюється за вплив на довкілля (спричинення шкоди довкіллю), що розцінюється як один із способів застосування забороненого засобу ведення війни. Проте, як це і передбачено у чинному КК України, самостійний міжнародний злочин мав би утворювати екоцид (на рівні з геноцидом). Ідеться про вчинення дій, які можуть спричинити чи спричинили серйозну, незворотну та довгострокову шкоду навколишньому середовищу. Окремі статті про відповідальність за такі дії як елемент злочинів проти міжнародного правопорядку в проєкті КК України не передбачено, що обумовлює необхідність внесення змін та доповнень до нього.

На жаль, екоцид не знайшов свого закріплення у міжнародному кримінальному праві. Він не визнаний злочином ні у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. Україна підписала Римський статут МКС 20 січня 2000 року, однак ще не ратифікувала його. Україні варто вирішити питання ратифікації Римського статуту, що надасть можливість звертатись до цієї міжнародної інституції щодо воєнних злочинів, вчинених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України (у тому числі, щодо тих, які заподіюють шкоду довкіллю).

Станом на сьогодні злочини росіян проти довкілля можуть розслідуватися МКС як воєнні злочини.

Відповідно до Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочини геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочини агресії. Але вже давно точаться дискусії про те, що до них треба додати п'ятий – екоцид.

Стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту перелічує діяння, що вважаються воєнними злочинами. Зокрема, такими злочинами визначено умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою. Отже, безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини щодо життя і здоров'я цивільних осіб, цілісності і безпеки цивільних об'єктів, а також, захисту і безпеки довкілля. Особливу увагу слід звернути на такий предмет злочину як довкілля.

Злочин щодо нього вважається вчиненим виключно у разі, коли суб'єкту вчинення відомо, що його дії призведуть до масштабної, довгострокової та серйозної шкоди довкіллю. При чому, наслідки мають відображатись саме сукупності всіх трьох факторів: масштабна, довгострокова та серйозна шкода. У разі відсутності одного із трьох зазначених елементів – склад злочину відсутній.

5 січня 2023 року було прийнято довгоочікувану Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) «Вплив збройних конфліктів на довкілля». У Резолюції, зокрема, наголошено на необхідності кодифікації поняття “екоцид”, як на національному, так і на міжнародному рівні. ПАРЄ висловила рішучу підтримку зусиль щодо внесення змін до Римського статуту МКС шляхом доповнення його новим злочином – екоцидом. Відповідно до прийнятого тексту Резолюції, необхідно внести зміни до Римського статуту МКС і включити у його текст екоцид, що виступатиме окремим видом злочину. У Резолюції проголошено, що держави-члени зобов'язані здійснити усі необхідні заходи із заборони використання забороненої зброї під час збройних конфліктів. Варто наголосити, що така зброя непропорційно впливає на довкілля, завдаючи йому значної шкоди, а також, робить неможливим життя людей в зоні ведення бойових дій [8].

Важливо не лише покарати рашистів за всі злочини екоциду, вчинені в Україні, починаючи з 2014 року, але й змусити державу-терориста відшкодувати всю заподіяну екологічну шкоду. 29 червня 2023 року Президент України В. Зеленський провів зустріч із членами Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків російської війни [9].

Отже, нагальною необхідністю сьогодні є створення правової доктрини відшкодування екологічної шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації проти України. Наразі основним нормативно-правовим актом, що врегульовує відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, зокрема: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджено Наказом Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167); Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди (затверджено Наказом України від 13 квітня 2022 року № 175); Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами (затверджено Наказом України від 21 липня 2022 року № 252); Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (затверджено Наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 року № 366); Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 18 травня 2022 року № 295); Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022

року № 414); Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях (затверджено Наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 року № 309); Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 року № 424).

Але у зазначених вище Методиках практично не враховується фактор недоотримання екосистемних послуг, оскільки наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг (зокрема, Закон «Про екосистемні послуги» та відповідні методики оцінювання конкретних видів екосистемних послуг). Принагідно зауважимо, що згідно Плану відновлення України), довікеллеву складову якого (розділ «Екологічна безпека») було презентовано міністром захисту довкілля та природних ресурсів України Русланом Стрільцем на Міжнародній конференції з питань відновлення України (4-5 липня 2022 року, м. Лугано, Швейцарія) на Міндовкілля покладається обов'язок до 31 грудня 2023 року розробити проєкт Закону України «Про екосистемні послуги», а також протягом шести місяців з дати його прийняття розробити проєкти підзаконних актів, які визначатимуть перелік екосистемних послуг, методики їх інвентаризації та оцінювання, інші механізми реалізації положень Закону.

Отже, наразі першочерговим завданням для України є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою приєднання цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено російською федерацією Україні. Чинні методики обчислення екологічної шкоди, про які йшлося вище, повною мірою не враховують шкоди, заподіяної внаслідок недоотримання екосистемних послуг через відсутність відповідних методик [10, с. 56].

Екосистемні послуги — це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить рівень нашого життя [11]. Як відомо, ліси здатні виділяти кисень та поглинати вуглекислий газ, болота — очищати і примножувати воду, морські та інші природні території — позитивно впливати на клімат, врожайність і здоров'я людини. Це і є екосистемні послуги.

Втрата екосистемних послуг має доволі руйнівні наслідки. Наприклад, знищення та пошкодження лісосмуг призведе у майбутньому до масштабної вітрової ерозії і опустелювання цілих регіонів, неможливість відпочинку на азово-чорноморському узбережжі негативно вплине на стан здоров'я населення України [10, с. 56].

Усі екосистемні послуги безкоштовні, оскільки люди не оплачують їх використання або споживання. Частина таких послуг можна монетизувати, тобто оцінити у грошовому еквіваленті [11]. Така монетизація потрібна, щоб включити до суми репарацій, які сплачуватиме росія Україні, і вартість недоотриманих екосистемних послуг.

При створенні компенсаційного механізму маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, зокрема практику Міжнародного суду ООН. Так, концепцію екосистемних послуг було використано у справі «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». Коста-Ріка для визначення розміру екологічної шкоди використала «підхід екосистемних послуг», згідно з яким цінність довкілля оцінюється через послуги та товари, які воно може надати і які можуть бути чи не можуть бути продані на ринку. Враховувати потрібно як пряму, так і непряму споживчу вартість екосистемних послуг і товарів з метою точного врахування цінності довкілля. Саме такий підхід дозволяє врахувати повну і потенційно довготривалу шкоду, заподіяну довкіллю [12].

При виробленні доктринальних підходів до цих питань неодмінно маємо враховувати історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів. Так, для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків, що заподіяв Ірак внаслідок збройної агресії проти Кувейту (1990-1991 роки) ООН створила окремий орган — компенсаційну комісію — The United Nations Compensation Commission (UNCC) [13]. Компенсаційна комісія ООН створена як тимчасовий допоміжний орган Ради безпеки ООН у 1991 році з метою розгляду претензій і виплати компенсації за втрати і шкоду, спричинені внаслідок незаконного вторгнення Іраку та окупації Кувейту. Компенсаційна комісія функціонувала 31 рік, її діяльність була припинена у 2022 році. Ірак заплатив біля 52,4 млрд збитків станом на 2022 рік по всім заявам всіх категорій. З них, 5,26 млрд виплачено для відшкодування екологічної шкоди.

Наразі для України надважливим є активний і систематичний збір доказів, фіксування та збереження даних моніторингу стану довкілля, документування негативних впливів на довкілля, оцінка заподіяної екологічної шкоди відповідно до прийнятих методик, щоб бути підготовленими до обґрунтування претензій до держави-агресора на міжнародному рівні.

Висновки. Збройна агресія держави-терориста російської федерації проти України має своїм наслідком руйнівний вплив на довкілля, на відновлення якого знадобиться не один десяток років. Як екоцид кваліфікуються атаки росіян на українські нафтобази, удари по території Харківського фізико-технічного інституту з його ядерною установкою, загибель кількох мільйонів курей на Чорнобаївській птахофабриці, масова загибель дельфінів у Чорному морі. Руйнування дамби Каховської ГЕС кваліфікується як екоцид та порушення законів і звичаїв війни.

Термін «екоцид» означає «вбивство дому». Знайшовши законодавче закріплення у національному кримінальному законі (ст. 441 КК України), екоцид не отримав свого закріплення проєкті КК України та у міжнародному кримінальному праві. Проте воєнні дії на території України демонструють неприпустимість декриміналізації екоциду. Він не визнаний злочином ні у Римському статуті МКС, ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. Станом на сьогодні злочини росіян проти довкілля можуть розслідуватися МКС як воєнні злочини. Заслуговує на схвалення позиція науковців про включення злочину екоциду до Римського статуту, оскільки серйозна шкода, яка завдається довкіллю під час збройних конфліктів, ще в певній мірі охоплюється положеннями Римського статуту, а от така шкода, що завдається в мирний час, випадає з-під юрисдикції МКС. Отже, нагальною необхідністю сьогодні є доповнення Римського статуту п'ятим злочином – екоцид. Внесення подібних змін до Римського статуту підтримано ПАРС (Резолюція ПАРС «Вплив збройних конфліктів на довкілля» від 5 січня 2023 року).

Важливо не лише покарати рашистів за всі злочини екоциду, вчинені в Україні, починаючи з 2014 року, але й змусити державу-терориста відшкодувати всю заподіяну екологічну шкоду. При створенні компенсаційного механізму маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, зокрема практику Міжнародного суду ООН та історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів (зокрема, досвід роботи Компенсаційної комісії ООН, The United Nations Compensation Commission (UNCC)). В основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме Російська Федерація Україні. Для забезпечення правового регулювання концепції екосистемних послуг необхідно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та нормативно-правові акти, спрямовані на його реалізацію (насамперед, методики інвентаризації та оцінювання екосистемних послуг).

Список використаних джерел:

1. Шкоду довкіллю від війни РФ проти України оцінюють у понад 2 трлн грн. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2018839-shkodu-dovkilliyu-vid-viyni-rf-proti-ukrayini-otsinyuyut-u-ponad-2-trln-grn> (дата звернення: 28.06.2023).
2. Овчинникова Ю., Холмстрем С. Як має відбуватися екологічне відновлення України за підтримки міжнародної спільноти. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/06/14/254848/> (дата звернення: 29.06.2023).
3. Екоцид та порушення законів війни: прокуратура кваліфікувала підлив Каховської ГЕС. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/ekotsid-i-narushenie-zakonov-voyny-prokuratura-kvalifitsirovala-podryv-кахovskoy-ges> (дата звернення: 29.06.2023).
4. Brady L.M. The Invention of Ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the Scientists Who Changed the Way We Think about the Environment by David Zierler (review). *Journal of Cold War Studies*, 16 (1). P. 224–226.
5. Витоки екоциду: справа В'єтнаму. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Vytyky-ekotsydu_n2204.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.06.2023).
7. Сімонов Д. Вбивці нашого дому. Як покарати росіян за екоцид в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/26/7391024/> (дата звернення: 29.06.2023).

8. Вплив збройних конфліктів на довкілля. Нова довгоочікувана резолюція ПАРЄ. URL: <http://epi.org.ua/announces/pryjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/> (дата звернення: 29.06.2023).
9. Екологічні наслідки війни: Зеленський зустрівся із членами міжнародної робочої групи URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3729457-ekologichni-naslidki-vijni-zelenskij-zustrivsa-iz-clenami-miznarodnoi-robocoi-grupi.html> (дата звернення: 29.06.2023).
10. Ковтун О.М. Концепція екосистемних послуг та її місце у механізмі компенсації шкоди, заподіяної довкіллю України внаслідок збройної агресії російської федерації. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 року. Частина I. Львів –Торунь: Liha-Pres, 2023 С. 54–58. ISBN 978-966-397-298 с. DOI<https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-10>. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/193/3971/9059-1>.*
11. Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/EcoPoslugu_web_new.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
12. Міжнародний суд. Вебсторінка справи «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». URL: [Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area \(Costa Rica v. Nicaragua\)](https://www.icj-cij.org/cases/12681) (icj-cij.org) (дата звернення: 28.06.2023).
13. The United Nations Compensation Commission (UNCC). URL: <https://uncc.ch/home> (дата звернення: 28.06.2023).